

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТА МАРКЕТИНГ

УДК 502.313.33

В. Г. Бикова, М. М. Дерев'янку

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Викладено принципові засади формування системи управління еколого-економічним потенціалом гірничозбагачувальних підприємств у контексті забезпечення регіональної екологічної безпеки.

Ключові слова: еколого-економічний потенціал, управління, ефективність.

Рассмотрены проблемы управления эколого-экономическим потенциалом горно-обогатительных предприятий и уточнены экономические механизмы, принципы и средства управления им в контексте обеспечения региональной экологической безопасности.

Ключевые слова: эколого-экономический потенциал, управление, эффективность.

Management problems are considered by ecology economical potential of ore mining and processing enterprises and economic mechanisms, principles and management facilities, are specified by him in the context of providing of regional ecological safety.

Key words: ecology economical potential, management, efficiency.

На нинішньому етапі суспільного розвитку екологічні проблеми набули статусу глобальних, що зумовлює актуальність спрямування зусилля на оптимізацію екологічних аспектів діяльності гірничозбагачувальних підприємств. Тому управління еколого-економічним потенціалом, що визначає стан і можливості розвитку, і розробка концептуальних основ даного процесу стають особливо актуальними, такий підхід дозволить з найменшими витратами та максимальним ефектом досягти поставлених цілей розвитку, а також сформувати оптимальну структуру управління еколого-економічним потенціалом, яка реагує в режимі реального часу на зміни напрямів розвитку підприємства, вирішити питання формування конкурентного середовища та вдосконалення обґрунтування стратегії управління еколого-економічним потенціалом.

Формування системи управління еколого-економічним потенціалом підприємства і розробка принципових основ процесу формування еколого-економічного потенціалу необхідні для максимально повної реалізації потенційних перспектив суб'єкта господарювання в несталіх умовах його функціонування і флуктуаційної взаємодії з навколишнім середовищем. Питанню еколого-економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу підприємств присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів, зокрема, Т. П. Авраменко, К. Гофмана, Д. Гросмана, Г. Дейлі, В. І. Заїкіна, Ю. Б. Козлової, Д. М. Крука, О. А. Маркосової, Дж. Медоуза, В. Н. Мосина, М. А. Невської, Т. Панайоту, М. С. Салпагарової, А. В. Соколова, Ю. І. Стадницького, Н. Шафіка та ін., проте поза їхньою увагою залишилися проблеми ефективного управління потенційними можливостями

розвитку підприємства з позиції сполучення економічної та екологічної складової його діяльності.

У сучасних умовах з метою оптимізації прийняття господарських рішень при всьому різноманітті їх видів і форм із наукових позицій необхідним є формування принципово нових підходів до управління еколого-економічною компонентою діяльності суб'єктів системи. Виходячи з цього, метою статті є дослідження проблем управління еколого-економічним потенціалом гірничозбагачувальних підприємств для максимально повної реалізації потенційних можливостей означених підприємств у стохастичних і підданих негативним зовнішнім збурюванням умовах їх функціонування.

Формування системи управління економічним потенціалом, яка гарантує інтеграцію економічних процесів на підприємстві, відбиває можливості системи впорядкувати процеси формування потенціалу підприємства відповідно притаманним внутрішнім закономірностям господарської діяльності.

Системам управління притаманна значна інертність і, незважаючи на корінні економічні реформи останнього десятиріччя, ситуація у сфері природокористування ще не зазнала якісних змін. Управління системою буде ефективним тільки в тому випадку, коли почне спиратися на принципи, які встановлюються відповідно до законів і являють собою відображення внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежності системи [1].

Основною метою управління еколого-економічним потенціалом як системою взаємопов'язаних чинників, які забезпечують цілеспрямований, упорядкований стимулювальний вплив на еколого-економічний потенціал, є забезпечення ефективного його використання. На сьогоднішній день може бути виділено багато підзавдань, пов'язаних з управлінням еколого-економічним потенціалом, які відповідають типовим прийомам опису завдань управління, проте основне завдання полягає не тільки в мобілізації сил і розумінні цієї необхідної функції, а в тому, щоб сприяти на практиці використанню принципів і рекомендацій, розробляти конкретні пропозиції щодо максимізації рівня використання потенційних можливостей системи. Причому раціональна організаційна стратегія дозволяє не просто побудувати оптимальну систему управління підприємством – вона дозволяє розвивати цю систему, підтримувати її відповідність динамічним умовам ринку.

Отже, концепція побудови системи управління еколого-економічним потенціалом підприємства в сучасних умовах визначає:

- необхідність обов'язкового врахування аспекту (національний, регіональний, галузевий, рівень підприємства) багатогранного поняття – еколого-економічний потенціал, у якому він розглядається, при цьому еколого-економічний потенціал одного рівня обов'язково впливає на еколого-економічний потенціал іншого і здатний як гальмувати, так і стимулювати його зростання;

- різноманітні чинники, що впливають на розвиток еколого-економічного потенціалу системи, не обмежуються стандартними показниками еколого-економічної ефективності виробництва, а включають рівень інвестицій в економіку промисловості, рівень структурної перебудови і т. п.;

- відсутність позитивних і тривалих довгострокових ефектів результатів – навіть хоча б в одній із взаємозалежних компонент – підтверджує існування негативних тенденцій, здатних надалі звести нанівець наявні позитивні зміни, оскільки дієве управління еколого-економічним потенціалом системи безпосередньо пов'язане з усіма компонентами розвитку національної і регіональної економіки і тим середовищем, у якому воно здійснюється;

- вибір пріоритетних напрямів розвитку еколого-економічного потенціалу, оскільки практичні товарно-грошові відносини між виробниками і споживачами

товарів не можуть урахувати значної кількості еколого-економічних ефектів і наслідків навіть у межах поточного періоду.

Ефективне управління потенціалом гірничозбагачувального підприємства і передусім його екологічною складовою потребує системного підходу, що дозволить планомірно і цілеспрямовано використовувати потенційні можливості підприємства для досягнення цілей його розвитку. Оптимальна система управління повинна мати суб'єктну, об'єктну і процесні складові. Так, об'єктна складова являє собою керовану підсистему, до якої відносять: ресурси (ресурсний потенціал), господарську діяльність та результати діяльності. Ресурсний потенціал підприємства можна охарактеризувати за чотирма основними критеріями: реальними можливостями підприємства в тій або іншій сфері діяльності (включаючи і нереалізовані можливості); обсягом ресурсів як залучених, так і тільки підготовлених до використання у виробництві; здатністю кадрів (менеджерів) використовувати ресурси, вміння розпоряджатися ресурсами підприємства; формою підприємництва та відповідною організаційною структурою підприємства.

Суб'єктна складова системи управління еколого-економічним потенціалом представлена керуючою підсистемою, яка складається з механізму управління, управлінської здібності та швидкості й обґрунтованості ухвалення рішень. Підприємство слід розглядати, перш за все, як певну систему управління, із цього випливає необхідність активізації значення управління підприємством у структурі його еколого-економічного потенціалу.

Основним завданням керуючої системи є вироблення методів управління еколого-економічним потенціалом, завдяки яким вона впливатиме на працівників, забезпечуючи їх мотивацію праці, керуючи та координуючи їх діяльність. Тому потрібна оптимальна структура підприємства, яка дозволить зробити найефективнішими ключові бізнес-процеси, виключити зайві ланки в ланцюзі «виробництво / комерційна діяльність» і прискорити процес досягнення якісного результату на всіх рівнях діяльності гірничозбагачувальних підприємств. Будь-які зміни в роботі підприємства приводять в рух низку протидіючих тенденцій, що говорить про необхідність змін. Ці зміни дозволять підприємству знизити витрати, стати гнучкішим і, найголовніше, конкурентоздатним на ринку. Зараз усе міняється швидше, ніж раніше, і тому все більшого значення набуває оволодіння стратегією управління еколого-економічним потенціалом для здійснення кінцевої мети.

Управлінське рішення, як і управління загалом, на практиці реалізується через певний комплекс функцій, у процесі реалізації яких здійснюється ефективний вплив на об'єкт управління і виконується поставлене завдання, досягається мета розвитку підприємства. Найскладнішою функцією управління є організація. Ця функція означає формування структури об'єкта управління, процес упорядкування всіх елементів у систему управління і форму їх зв'язку, а також надання активним елементам необхідних прав і ресурсів. Координація забезпечує встановлення і підтримання зв'язків між елементами системи, узгодження і впорядкування дій між ними. Організація і координація поєднують самостійні елементи системи управління в одне ціле. У такий спосіб утворюється організаційна структура управління. Складання плану завжди розглядається як початковий етап процесу управління, завдяки якому формується програма розвитку підприємства і визначаються конкретні його напрями. Конкретизацією цього принципу є оптимальне визначення засобів досягнення мети.

Останнім етапом процесу управління є здійснення контролю. Контроль за виконанням спрямований на недопущення відхилень від досягнення поставленої основної мети, дає змогу з'ясувати, наскільки діяльність підрозділів усіх ієрархічних рівнів відповідає чинному регламенту, встановленим завданням і наскільки вона є ефективною. При цьому великої ваги набуває визначення потен-

ційних можливостей підприємства в реалізації здібностей працівників, на чому будується механізм їх мотивації. Мотивація взагалі ґрунтується на потребах людей, з підвищенням якості їх життя роль соціально-психологічних чинників мотивації зростає, пріоритети віддаються здоров'ю, яке залежить від якості екологічного менеджменту на підприємстві.

Система управління – свідомо організований, цілеспрямований і активний вплив різних суб'єктів управління на процес розвитку та функціонування суспільного способу виробництва, економічної системи, їх окремих підсистем та елементів. Управління можна подати як синтез прийомів і засобів підготовки управлінських рішень, організацію і контроль їх виконання.

Управління як цілеспрямований і активний процес складається з таких відносно самостійних, логічно послідовних стадій ухвалення управлінських рішень: з'ясування проблеми (під час якого проводять збирання інформації, її аналіз та виявлення актуальності проблеми, визначення умов, за яких може бути виконане завдання); розробка і деталізація рішення з оцінкою альтернативних його варіантів за критерієм еколого-економічної ефективності; доведення рішення до виконавців; розробка заходів заохочення і покарання; безпосередньо виконання рішення. Результатом цих дій є взаємні переміщення елементів виробництва, розв'язання суперечностей суспільного способу виробництва в цілому або окремих його підсистем, узгодження економічних інтересів, зростання ефективності суспільного виробництва (або його окремих ланок) тощо.

У західній науковій літературі, зокрема у працях американських учених Г. Пітерса і Р. Уотермена [2], комплексний підхід до управління організацією як певною соціальною системою розкривається на основі так званої концепції семи «с» (7-с), або семи характеристик організації. На їхню думку, об'єктом управління повинні стати людські аспекти організації, що виявляються у кадровому складі, стилі й звичках, цінностях організації. Отже, управлінські знання є комплексними, універсальними, мають теоретичний і прикладний, раціональний та інтуїтивний характер. Прийняття рішень – це, по суті, серія правильних рішень із кількох альтернативних варіантів, які вибирає керівник для цієї організації в цей час і в цьому місці. Швидкість і обґрунтованість ухвалення рішень мають велике значення для управління підприємством, його успішної діяльності та позитивних результатів.

Процесні складові можуть бути виділені з урахуванням поділу управління залежно від мети розвитку підприємства. Так, доцільно виділити стратегічне управління (процес формування і використання еколого-економічного потенціалу) і оперативне управління (процес діагностики еколого-економічного потенціалу).

Елементом стратегічного управління є моделювання процесу еколого-економічного потенціалу підприємства, яке передбачає побудову певних моделей процесів для яскравого відображення дійсності та, перш за все, дає загальний опис об'єкта дослідження. На цьому етапі будуються певні економіко-математичні моделі, які б найповніше характеризували еколого-економічний потенціал підприємства. Але застосування цих моделей одночасно практично неможливе – тільки теоретично. На моделювання процесу формування еколого-економічного потенціалу підприємства впливають певні фактори сталого розвитку продуктивних сил. При цьому для гірничозбагачувальних підприємств основоположне значення має саме екологічний фактор, оскільки він опосередковано впливає на решту, що має прояв у маркетингових і фінансових результатах господарської діяльності. У широкому значенні екологічний фактор впливу на еколого-економічний потенціал проявляється як сукупність еколого-орієнтованих параметрів стратегії економічного зростання у довгостроковому періоді та зміни взаємодії суб'єктів господарювання (ділового клімату) на мікро- і макрорівнях економіки, тобто взаємозв'язок підприємства з іншими економічними суб'єктами та державою.

Кінцевим етапом є визначення власне еколого-економічного потенціалу підприємства. Еколого-економічний потенціал може бути повністю сформований після завершення операційного циклу та визначення усіх можливостей підприємства. Він є повноправним критерієм оцінки результатів діяльності та досягнень підприємства у майбутньому.

Формування потенціалу підприємства – складний процес, який можливий лише за взаємодії з зовнішнім середовищем. Зовнішні чинники пов'язані із заходами державних органів, банківських установ, інвестиційних компаній тощо. До зовнішніх чинників відносять економічні, природні, політико-правові, соціокультурні, технологічні та інші. До внутрішніх чинників перш за все належить стратегія підприємства. Тому процес формування потенціалу є одним із напрямків стратегії підприємства.

При формуванні еколого-економічного потенціалу підприємства необхідно виходити з того, що його структура являє собою визначену взаємозалежну сукупність його локальних потенціалів, тобто потенціалів кожного виду ресурсів, які забезпечують максимально ефективну реалізацію довгострокових цілей і стратегічних напрямів розвитку підприємства. Проведення комплексного аналізу складових еколого-економічного потенціалу дозволяє одержати найбільш повну та достовірну його оцінку та стану підприємства.

У процесі реалізації стратегічних напрямів розвитку підприємства необхідно забезпечити умови максимізації прибутку на основі мінімальних витрат ресурсів. Основним завданням функціонування підприємства є формування оптимальної структури еколого-економічного потенціалу. Якість впливу структурних змін на стратегічний потенціал може бути виражена показником його ефективності, який відображає ступінь оптимальності структури стратегічного потенціалу, раціональності фінансових і матеріальних потоків, і в результаті – ефективності реалізації стратегічних напрямів розвитку та функціонування підприємства.

Структурні зміни стратегічного потенціалу ефективні, якщо вони приводять до однакової граничної корисності при реалізації стратегічних напрямів розвитку. Тобто ефективні структурні зміни, напрям яких відповідає позитивним еволюційним тенденціям розвитку підприємства. Від своєчасної ідентифікації та оцінки інтенсивності впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на стратегічний потенціал і його структурні елементи залежить ефективність реалізації довгострокових цілей розвитку підприємства.

Аналіз можливостей формування композиційних сполучень локальних потенціалів та оцінка композиційних сполучень локальних потенціалів є завершальними етапами формування потенціалу підприємства загалом. Такими композиційними сполученнями можуть бути поєднання екологічного потенціалу з маркетинговим, інформаційним або науково-технічним, виробничим та інноваційним тощо. Після проведення повного аналізу підприємства, його цілей, структур, наявних ресурсів, підрозділів та локальних потенціалів можемо здійснити вибір оптимального рішення для формування потенціалу підприємства. Отже, формування потенціалу підприємства – це процес ідентифікації та створення спектра підприємницьких можливостей, його структуризації та побудови певних організаційних форм для стабільного розвитку та ефективного відтворення.

На відміну від стратегічного управління еколого-економічним потенціалом, оперативне управління зосереджене на процесі його діагностики, що відрізняється від формування і використання еколого-економічного потенціалу функціональною ознакою. Діагностика еколого-економічного потенціалу підприємства передбачає, що у будь-якого підприємства вже є заздалегідь сформовані цілі подальшого розвитку, які, зазвичай, є першочерговою базою для побудови певних моделей процесу формування еколого-економічного потенціалу підприємства. Однак можливий й інший підхід, згідно з яким на основі існуючих загальнови-

знаних моделей процесів формування потенціалу можуть бути визначені етапи діагностики. Діагностика еколого-економічного потенціалу, з одного боку, підготує основні вихідні передумови для прийняття управлінських рішень, а з іншого – формує укрупнені етапи даного процесу. При цьому кожне підприємство вибирає свій шлях зростання, при цьому дотримуючись певних економічних законів, закономірностей та принципів, що допомагають підприємству зробити правильні кроки, щоб підтримати свій еколого-економічний потенціал і ефективно його використовувати.

Звичайно, перехід від індустріальної до екологічної структури виробництва вимагає нових капіталовкладень, але вони виправдають себе лише в тому разі, якщо зміниться підхід до проблеми на рівні не лише підприємства, а й уряду, держави загалом. Це вже виходить на рівень політики, оскільки економічна перебудова в сучасних умовах – це не господарська, а насамперед політична проблема. Маємо сподівання, що внаслідок зазначених дій екологічна криза зрештою сприйматиметься як загальнолюдська проблема, вирішення якої можливе лише спільними зусиллями [2].

Висновки. Очікувані результати ефективного впровадження нової системи управління еколого-економічним потенціалом гірничозбагачувальних підприємств можуть бути визначені з чотирьох позицій:

1) з техніко-технологічного погляду – поліпшення використання виробничої потужності; відновлення основних фондів; рішення техніко-технологічних питань; поліпшення використання супутніх видобутку вугілля ресурсів;

2) з фінансово-економічного погляду – поліпшення техніко-економічних показників роботи, підвищення конкурентоздатності видобутих корисних копалин, забезпечення стійкого функціонування підприємств, збільшення самофінансування гірничозбагачувальних підприємств;

3) із соціального погляду – збереження наявних і на основі відкриття нових виробництв створення додаткових робочих місць; поліпшення умов праці, збільшення розміру матеріального стимулювання;

4) з екологічного погляду – зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферу, очищення вод, скорочення стоків у водойми; утилізація породи і зменшення забруднення довкілля, збереження земель у сільськогосподарському обороті; забезпечення додаткової переробки відходів збагачення і зменшення обсягів шламонакопичувачів.

Пропонована в роботі схема управління еколого-економічним потенціалом відрізняється від аналогічних своєю комплексністю управління еколого-економічним потенціалом. Таким чином, наявність уніфікованого, послідовного підходу дозволяє удосконалити процес управління еколого-економічним потенціалом гірничозбагачувальних підприємств, кінцевою метою якого є підвищення його ефективності та оптимізація діяльності підприємства відповідно до розроблених напрямів його розвитку.

Бібліографічні посилання і примітки

1. **Бикова В. Г.** Фінансово-економічний потенціал підприємств загальнодержавного значення / В. Г. Бикова // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 56–61.
2. **Питерс Т. В.** В поисках эффективного управления (опыт лучших компаний) : пер. с англ. / Т. Питерс, Р. Уотермен ; общ. ред. и вступ. ст. Л. И. Евенко. – М. : Прогресс, 1986. – 423 с.
3. **Юрченко Л. І.** Екологічна культура в контексті екологічної безпеки : моногр. / Л. І. Юрченко. – К. : ПАРАПАН, 2008. – 296 с.

Надійшла до редколегії 25.12.2011